

UDK 808.1-054

808.62-054

Izvorni znanstveni članak

Primljeno 4. XI. 1996.

Alemko Gluhak

Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, Zagreb

HRVATSKI GLAGOL *MANGOVATI*

Hrvatski glagol *mangovati* i slovenski *mangati/manguvati* u sebi sadrže praslavensko **man-* i **govēti*.

Za hrvatski kajkavski glagol *manguvati* u kajkavskom su rječniku¹ dana dva značenja: »1. ne raditi, biti dokon, plandovati, mirovati, počivati (...) 2. besposličiti, dangubiti, ljenčariti«. Tamo su dani još i oblici *mangovati*, *manikovati* te riječi *manguvañe*, *manikovañe*, *manikoven*, *manguvač*, *manguvavec* i dr.

Tako je, naprimjer, u rukopisnom latinsko-hrvatskom rječniku Pavla Rittera Vitezovića pod lat. *otiarī* dano *plandovati*, *planduvati*, *manjgovati*, *manjĳkovati*², pa u mlađoj redakciji Opside sigetske Petra Zrinjskoga kaže Petraf: *nit velim, da sid'mo tu ludo mangovati*, a u starijoj redakciji »na divanu kod Sokolovića govori Petraf vojvodama turskim: *Ne velim, da bismo ne zašli harcevat, ne velim ja ovdī zaludo mangovat*«³.

Glagol i danas postoji, usp. npr. *mānjgovat* 'dangubiti, ljenčariti' u čakavsko-kajkavskom govoru karlovačko-dugoreškoga kraja⁴.

U slovenskom su jeziku *mangāti* te *manguvāti* 'ljenčariti' te *mangovānje* 'besposleno lutanje'⁵.

U Skokovu etimološkom rječniku⁶ spominje se da F. Miklošič povezuje glagol *mangovati* s riječima *man*, *obmana* i drugima, ali kaže se ovo: »Obrazovanje nije posve jasno, naročito *g* pred glagolskim sufiksom *-ovati*.

¹ KR 6, 582–5. U AR 26, 443 samo *mangovati* 'stajati bez posla' i *manguvavec* (pod *mangovavac*). ² Matić 1955:35. ³ Matić 1962:217.

⁴ Perušić 1993:64.

⁵ Bezlaj 2, 165–6.

⁶ Skok 2, 367.

Možda je [glagol *mangovati*] nastao unakrštenjem sa *dangubiti*.« – Slično je i u Bezlajevu rječniku: spominje se Miklošičevo povezivanje slovenskih glagola s hrv. *mangovati* te da i E. Berneker ima takvo povezivanje.

U literaturi se spominje i mogućnost veze s nekim riječima za neke svinje: bug. dij. *мангалица, манголка*⁷, srp. *mangūlica, mangūlac, mangūlče*⁸, sln. *mangūlica, mangūlec, mangūlče*⁹ itd. No takva mi se veza ipak čini manje mogućom.

Može se zaključiti da je oblik *mangovati* polazan oblik. Naime, oblik *manguvati* nije neobičan – sekundaran je, pa imamo *daru/ovati, gladu/ovati, kliku/ovati, koristu/ovati, plandu/ovati, poštu/ovati, voju/ovati* (: *vojevati*)¹⁰ itd., što je pojava posve obična u kajkavskom narječju.

Početno **man-* dobro je povezano s riječima kao što je *obmana*. U hrvatskom jeziku potvrđeni su prilozi *man, mani, zaman, zamani, zamanice* 'zaludu, uzalud'. Potekli su od padežnoga oblika (od padežnih oblika) praslavenske imenice **manъ* ili **manь* – od lokativa **maně* izvodi se stč. *maně, mani* 'bez razmišljanja, neočekivano'¹¹ te »možda«¹² hrvatski prilozi.

U hrvatskom jeziku nema imenica kao odraza praslavenskih imenica **manъ* (odrazi u polj., rus.), **manь* (?polj., r., bjr.), **mana* (r., ukr., bjr.)¹³.

U praslavenskom je postojao glagol **gověti*, koji je odražen npr. u stsl.

⁷ BER 25–26, 639–640.

⁸ Skok 2, 369. – Usp. i hrv. (< srp.) *mangūlica*, za vrstu krmače (Benešić 6, 1268).

⁹ Bezlaj 2, 166.

¹⁰ Dalibor Brozović upozorio me na činjenicu da je pojava *-ovati* : *-uvati* kajkavsko-torlačko-makedonsko-bugarska izoglosa, no da se može raditi i o usporednom razvoju. Usp. i sln. *manguvāti*.

¹¹ U Skok 2, 367 dani su ti češki prilozi te još sln., č. *zaman* dr.

¹² ESSJa 17, 202.

¹³ To i imenske izvedenice od toga, glagol **mariti (se)* i dr. te izvedenice, **mamiti, *majati* itd. – u ESSJa 17. Tamo se to gnijezdo i gnijezdo **maxati* itd. stavljaju skupa, no u dubljem jezičnom vremenu radi se o dva različita indoevropska korijena, koji su se očito znatnim dijelom preklapili zbog značenja koja se lako dovode u međusobnu vezu.

Više indoevropskih i izvanindoevropskih usporednica vidi u Illič-Svityč 1984:35–52, s nostr. **maHjn* 'gubiti snagu, slabjeti; nestajati' (> ie. **meHj-* (> **mā(j)-* ili **mō(j)-*) 'umarati se', ?ural., dravid., altaj.) i **maHj[e]* 'ljuljati, njihati; mahati, klimati', afrazij., dravid., altaj.).

O vezi psl. **mana* i dr. 'utvara, prikaza, privenjenje; vradžbina; nečist duh'

gověti 'duboko poštovati, živjeti bogobožno', bug. *ꙋꙋеѣ* 'postiti', dij. 's poštovanjem šutjeti pred svekrom i svekrvom' i sl., mak. *ꙋꙋее, ꙋꙋее* 'ispunjavati običaj poštovanja starijih (o mladoj ženi); s poštovanjem šutjeti', hrv. *gòvjeti, gòvijem (gòvīm)* 'ugadati', srp. *ꙋꙋеmu*¹⁴, sln. dij. (beneški) *goveti, govejem* 'kivno šutjeti', č. *hovět* 'ugadati, priuštiti', *hovět si* 'odmarati se; biti sklon komu; paziti' slč. *hovieť* 'biti sklon komu; ugadati; predavati se čemu', *hovieť sa* 'odmarati se; besposličariti', gluž. *hović*, r. *ꙋꙋеѣмъ* 'postiti; obavljati duhovne vježbe', ukr. *ꙋꙋѣму*, bjr. *ꙋꙋѣꙋъ* isto itd.¹⁵ – Polazno je praslavensko značenje bilo povezano s bezglasnim štovanjem boga.¹⁶

U hrvatskom jeziku nalazimo ove primjere.

U pastoralu *Grižula* Marina Držića (iz 1556?) govori u četvrtom prizoru četvrtoga čina Miona o položaju žene između ostaloga ovo: *Govi kako kokošica, budi pura kako golubica, ljubi draga svoga kako grličica, poj kako slavic – sve zaludu! A mi njim krive, a mi nesrječne!*¹⁷

s lat. *mānēs* mn. 'duše pokojnika', *māriae* mn. 'prividenja mrtvih' i dr. – s polaznim značenjem 'utvara mrtvoga (pretka)' v. u Trubačev 1991:215–17.

¹⁴ RSH 3, 407. Tamo je: *gòveti, gòvēm* i *gòvīm*, ijek. *gòvijeti, gòvīm* (ik. i neknj. ek. i ijek. *gòviti*) nesvr. nar. i zast. – 'ugadati, truditi se (oko nekoga, nečega) s velikim poštovanjem, dodvoravati se, laskati; goditi, prijati, odgovarati (po nekoj osobini) te 'stajati mirno, s poštovanjem, pred svatovima (o mladoj, u nekim krajevima Srbije) i 'stajati bez posla' (Prizren).

¹⁵ ESSJa 7, 72–3. – To psl. **gověti* uspoređuje se s lat. *fueō, fauēre* 'željeti (jarko); biti sklon; pomagati' (tu su onda dalje još i lat. *faustus* 'blagoslovljen, sretan, povoljan', *fauor, fauoris* m. 'naklonost, milost; pobožna šutnja; pljesak', *fauor* 'zaštitnik' itd.; *fauete linguīs* 'šutite'), pa se radi o italsko-slavenškoj izoglosi. Oboje su glagoli stanja na *-ē-*, bliskih značenja – ritualnoga, vjerskoga (što se ističe i u Gamkrelidze–Ivanov 1984:804). Nasljeđuju ie. **ghow-ē-*, od korijena **gheu-*.

U Fasmer 1, 423–4 dodaju se još umbr. *fōner* 'faventes', stisl. *gá*, pret. *gáda* (< **gawidō*) 'poštovati'. – Usp. i Bezlaž 1, 165, Schuster–Šewc 5, 335. Vidi i Ernout–Meillet 1, 393–4.

Da se radi o italsko-slavenškoj leksičkoj izoglosi ritualnoga, vjerskoga značenja, ističe se i u Trubačev 1991:184 i dr.

No u ESSJS 4, 194 daje se, uz ostalo, mišljenje O. Szemerényija da su latinske i umbrijske riječi od ie. **dheu-*.

U rječniku hrvatske akademije (10, 336) piše: »Nejasna postarija. Miklošić misli da je uzeto iz germanskoga jezika (...), ali može biti da je od indoevropskoga korijena *ghwou*, isporodi jermenski *govern*, hvalim, lat. *foveo*.«

¹⁶ V. i Trubačev 1988:319–20.

¹⁷ Držić 1979:649. Tamo je u rječniku *gòvjeti* – 'ugoditi, ugadati'.

Đuro Daničić navodi poslovicu: *Govi k'o nevjesta*¹⁸.

U knjizi *Narodno blago* Marcela Kušara imamo: *Mjesto ugadati, ugoditi kome kaže se kašto i pogadati, pogoditi kome (Voli ga pa mu u svemu pogađa, nastoji da mu u svakoj stvari pogodi), zatim govjeti i ugovjeti (Govi kao nevjesta. Ne možeš mu nikako ugovjeti)*¹⁹.

Za tim je starinskim glagolom posegao Tin Ujević: *Evo, na pragu tvoje, sve odložih kletve, / iz mijeha orguljam samo blagoslove / za kafanske vinograde, za noćne žetve, / za ružu stramputičnu što, tu, gove*²⁰.

U rječniku hrvatske akademije nalazi se i citat iz *Starih pisaca hrvatskih I*, iz *Pjesama Marka Marulića*: *samo nas učeći ne iskat svita čast, / da boga hvaleći govit njegovu slast*²¹.

Što se očuvanosti tiče, u rječniku hrvatske akademije piše da je za »naše vrijeme živo samo u zapadnom govoru s praes. *govem*; jeli prema tome u južnom govoru bio praes. *govijem*, ili je bio *govim*, ne može se poznati po rijetkim primjerima: *govi* u prvom od ova dva primjera jamačno jest impt., a u drugo može biti, te u oba dva ne zna se treba li čitati *govij* (prema *govijem*) ili *govi* (prema *govim*)«.²²

Možda bi se k psl. **gověti* moglo pridružiti i nekoliko riječi koje se u moskovskom praslavenskom rječniku povezuju drugačije – bug. *іаеам* 'obmanjivati', mak. dij. *іаеа* 'varati, obmanjivati', stč. *havati* 'brbljati; govoriti, pripovijedati', č. dij. *havat* 'lajati, kevkati' < **gavati*. One se tamo povezuju sa zvukoopisnim riječima značenjā 'lajati' i sličnih, a za razvoj značenja 'obmanjivati' ukazuje se na takve veze u r. *бpexамъ*, ukr. *бpexаму* 'lajati, kevkati' i 'lagati, klevetati'.²³

Što se tiče tvorbe glagola *mangovati*, ona zaista nalikuje na tvorbu u *dangubiti*.

U polaznom hrv. *mangovati* bilo bi psl. **manъgovati*, u čemu možemo vidjeti suoblik uz **manъgověti*. U praslavenskom bi polazan bio upravo sklop: **manъ gověti*. To bi valjda isprva značilo 'uzaludno štovati što' ili nešto slično.

¹⁸ AR, iz Đ. Daničić, *Poslovice*, Zagreb 1871.

¹⁹ Kušar 1992:185.

²⁰ Ujević 1933:64, pjesma Unutrašnje jezgro.

²¹ *Pjesme Marka Marulića*, 200 (Naslidovanje Isukrsta, sh. 111–12).

²² Za neprelazno značenje dani su srpski primjeri. Za prelazno »samo u jednom primjeru XV vijeka. značenje može biti kao predašnje (ili uživati?)«.

²³ ESSJa 6, 110.

Izvori

- Djela Marina Držića*. U Zagrebu : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1875. (*Stari pisci hrvatski*, VII)
- Držić, Marin. 1979. *Djela*. Priredio Frano Čale. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber. (Biblioteka Temelji, knjiga 3)
- Kušar, Marcel. 1993. *Narodno blago*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada. (Biblioteka Jezikoslovlje, 2) [Pretisak izdanja 1966; 1925]
- Pjesme Marka Marulića*. Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1869. (*Stari pisci hrvatski*, I)
- Ujević, Tin. 1933. *Ojađeno zvono : pjesme*. Zagreb : Matica hrvatska.

Literatura

- AR. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*.
1888. Svezak 10 (III, 2): godomik—grumac. Obraduje P. Budmani.
1907. Svezak 26 (VI, 3): ljubovida—mariti. Obraduje P. Budmani.
U Zagrebu, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1888.
- Benešić, Julije. *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od Preporoda do I. G. Kovačića*.
1986. Svezak 6: lađar—mondenstvo.
Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za suvremenu književnost; Globus.
- БЕР 25–26 = 1985. *Български етимологичен речник*. Съставили В. И. Георгиев (...). Свезка XXV—XXVI (том III): *лъчка*⁴—*манѝура*. София : Издателство на Българската академия на науките.
- Bezljaj, France. *Etimološki slovar slovenskega jezika*.
1977. Knjiga prva: A—J.
1982. Knjiga druga: K—O.
Ljubljana : izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, založila Mladinska knjiga.
- Ernout, A., A. Meillet, 1951. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Tome I (A—L). Troisième édition... Paris : Librairie C. Klincksieck.
- ESJSS 4 = 1994. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 4: *gostь—istonŕti*. Hl. red. Eva Havlová. Praha : Academia.
- ESSJa = *Этимологический словарь славянских языков. Праoslavянский лексический фонд*. Под редакцией (...) О. Н. Трубачева.
1979. Выпуск 6 (*e—*golva)
1980. Выпуск 7 (*golvačь—*gyžati).
1990. Выпуск 17 (*lьžь—*matješьnyjь).
Москва : Наука.

- Фасмер, М. 1986. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод (...) и дополнения (...) О. Н. Трубачева. Том I (А–Д). Издание второе, стереотипное. Москва : Прогресс.
- Гамкрелидзе, Тамаз В. [Tamaz Gamqrelize], Вячеслав Вс. Иванов. 1984. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. II. Тбилиси : Издательство Тбилисского университета.
- KR 6 = 1991. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Urednik Božidar Finka. (...) Knjiga druga, svezak 6: *laz–mučtelica*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Zavod za hrvatski jezik HFI.
- Matić, Tomo. 1955. Vitezovićev »Lexicon latino-illyricum«. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 303, Odjel za filologiju, knjiga VII, 5–49.
- . 1962. Lexicalia iz starih hrvatskih pisaca (nastavak). *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 327, Razred za filologiju, knjiga XII, 185–232.
- Perušić, Marinko. 1993. *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja*. Karlovac : Radio Karlovac.
- RSH 3 = 1965. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књига III: *вразнути–уиичурина*.v Београд : Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик.
- Schuster-Šewc, Heinz. 1991. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*. 5: *hlub–hwězda*. 2., durchgesehene Auflage. Bautzen : Domowina-Verlag.
- Skok, Petar. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga druga: K–poni¹. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Suradivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Трубачев, Олег Н. 1988. Славянская этимология и праславянская культура. У зб. *Славянское языкознание : X Международный съезд славистов* : София, сентябрь 1988 г. : Доклады советской делегации. Отв. ред. Н. И. Толстой. Москва : Наука. 292–347.
- . 1991. *Этногенез и культура древнейших славян : лингвистические исследования*. Москва : Наука.

Croatian verb *mangovati*
Summary

Croatian *mangovati*, Slovene *manguváti* 'to waste time' etc. have Proto-Slavic **man-* and **gověti*.